

Agnieszka POŁANIECKA *

<https://orcid.org/0000-0001-7781-7324>

Julian JAROSZEWSKI **

<https://orcid.org/0000-0002-0224-7475>

Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989

Jak cytować [how to cite]: Połaniecka A., Jaroszewski J., *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 85–97.

Mass sport in the Gdańsk lands in the years 1945–1989

Abstract

After the Second World War, physical culture in Poland undoubtedly became an instrument for strengthening the position of communist authorities in public. However, despite the unfavourable political aspects, participation in mass sport has definitely contributed to the integration of local community, followed by collective social initiatives.

The rebuilding of structures of physical culture in Pomerania proceeded differently in comparison to other areas of our country. Several factors contributed to this, including economic, social and demographic changes that took place after the end of warfares, which were closely related to the process of settling and developing the Regained Territories.

The Society of Physical Culture Propagation had the most important role in the dissemination of physical culture. It was followed by: Provincial Sports, Tourism and Leisure Center named Balt-Tourist, with its counterparts at the lower organizational level, The Municipal Sport, Tourism and Recreation Centers of Gdańsk, Gdynia and Sopot, which often organized Saturday and Sunday

* dr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie, Instytut Kultury Fizycznej i Zdrowia; e-mail: polaniecka@onet.eu

** dr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie, Wydział Kultury Fizycznej i Ochrony Zdrowia; e-mail: julian.jaroszewski@konin.edu.pl

leisure time as well as The Polish Tourist – Sightseeing Society, while among youth organizations the Polish Scouting Association.

The term “mass sport” was a product of the PRL period, to a large extent its existence was a fiction, along with the progressing ideologisation of physical culture, based on the Soviet model. At the same time, the proposed activities were a form of spending free time and the possibility of joint family activities, integration of the local community.

Keywords: Gdańsk lands, physical culture, mass sport.

Streszczenie

Po drugiej wojnie światowej kultura fizyczna w Polsce stała się instrumentem służącym umacnianiu pozycji władzy komunistów w społeczeństwie. Jednak pomimo niekorzystnych aspektów politycznych uczestnictwo w sporcie masowym przyczyniało się do integracji lokalnej społeczności, a w następstwie podejmowania wspólnych inicjatyw społecznych.

Odbudowa struktur kultury fizycznej na Pomorzu przebiegała inaczej niż na pozostałych terenach naszego kraju. Przyczyniło się do tego kilka czynników, m.in. przemiany związane z procesem zasiedlenia i zagospodarowania Ziemi Odzyskanych.

Pierwszoplanową rolę w upowszechnianiu kultury fizycznej na Ziemi Gdańskiej odegrało Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej, w następnej kolejności spełniały tę rolę: Ośrodki Wychowania Fizycznego w Gdańsku, Gdyni i Sopocie, Wojewódzki Ośrodek Sportu, Turystyki i Wypoczynku pod nazwą Balt-Tourist, mający swe odpowiedniki na niższym szczeblu organizacyjnym, Miejskie Ośrodki Sportu, Turystyki i Wypoczynku w Gdańsku, Gdyni i Sopocie, które najczęściej organizowały wypoczynek sobotnio-niedzielnny oraz Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, natomiast wśród organizacji młodzieżowych Związek Harcerstwa Polskiego.

Termin „sport masowy” był wytworem okresu PRL, w znacznym stopniu jego istnienie było fikcją, wraz z postępującą ideologizacją kultury fizycznej, opartą na wzorcu radzieckim.

Jednocześnie proponowane aktywności były formą spędzania czasu wolnego oraz możliwością wspólnych działań rodzinnych, integracji społeczności lokalnej.

Słowa kluczowe: Ziemia Gdańska, kultura fizyczna, sport masowy.

Wprowadzenie

Celem pracy było zobrazowanie procesu kształtowania się sportu masowego na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989. Zakres problematyki dotyczącej omawianego zagadnienia został częściowo przedstawiony m.in. w publikacjach Zdzisława Pawluczuka – *40-lecie Kultury fizycznej w Polsce*, Zbigniewa Szota – *Rzecz o kulturze fizycznej w Gdańsku w latach 1945–1949 na tle przemian społeczno-gospodarczych*, *Kultura fizyczna w aglomeracji gdańskiej w latach 1945–1980*, Jerzego Geberta – *Z Gdańskich boisk i stadionów*. Należy jednak stwierdzić, że przedstawienie tematyki sportu masowego nie było głównym obiektem badań wyżej wymienionych pozycji.

Zgodnie z zasadami metodologii badań historycznych autorzy dokonali analizy źródeł historycznych, analizy dostępnej literatury oraz przeprowadzili kwerendę zasobów bibliotecznych, następnie poddali je wnikliwej ocenie pod względem przydatności do dalszych badań, zastosowali syntezę oraz metodę porównawczą.

Sport jako zjawisko społeczne doświadczał w dziejach ludzkości licznych przeobrażeń, których dynamika uwzględniała otaczającą go rzeczywistość kulturową, gospodarczą, religijną i polityczną. Wydarzenia i procesy historyczne, które miały istotne znaczenie dla zachodzących transformacji społecznych, w perspektywie czasu wpływały na zmianę struktury ruchu sportowego¹.

Współcześnie istnieją liczne definicje sportu opracowane przez specjalistów z zakresu filozofii, socjologii, historii i innych dyscyplin naukowych, zawarte m.in. w aktach prawnych np. w Opinii Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie turystyki i sportu: przyszłe wyzwania dla Europy z 2005 roku: „Sport, podobnie jak turystyka, jest obecnie niezbędnym sposobem zajęcia czasu wolnego i jednocześnie kołem napędowym wzrostu społecznego i rozwoju gospodarczego o ogromnym potencjale”². W Ustawie o sporcie z 2010 roku zapisano: „sportem są wszelkie formy aktywności fizycznej, które przez uczestnictwo doraźne lub zorganizowane wpływają na wypracowanie lub poprawienie kondycji fizycznej i psychicznej, rozwój stosunków społecznych lub osiągnięcie wyników sportowych na wszelkich poziomach. Sport wraz z wychowaniem fizycznym i rehabilitacją ruchową składają się na kulturę fizyczną”³, która zdaniem socjologa i filozofa sportu Zbigniewa Krawczyka stanowi część kultury społeczeństwa⁴.

W rozważaniach teoretyków sportu, sport definiowany był na wielu płaszczyznach w poszczególnych okresach historycznych w inny sposób, jedna z definicji sportu stosowana w okresie międzywojennym traktowała sport jako specyficzny rodzaj zachowań o charakterze zabawowym. W pierwszych latach po wojnie rozpowszechniony został termin „kultura fizyczna”, co wiązało się z przyjętym w Polsce sowieckim systemem organizacji sportu, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Pojęcie „kultura fizyczna” jest spuścizną czasów stalinizmu i sowietyzacji, pod nazwą tą ukryto to, co tradycyjnie nazywano wychowaniem fizycznym i sportem⁵.

Sport zawsze przyciągał licznych sympatyków, wyzwał emocje, relaksował, dla wielu osób był sposobem spędzania czasu wolnego, ucieczki od codzienności. W istocie, reaktywowanie sportu po wojnie było właśnie efektem pracy

¹ Z. Dziubiński, *Polityka i sport: antynomie i konwergencje*, [w:] Z. Dziubiński, K.W. Jankowski (red.), *Kultura fizyczna a polityka*, Warszawa 2014, s. 15–43; R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 1979, s. 11; M. Chełmecki, *Menadżer w polskim związku sportowym. Studium zawodu*, Warszawa 2017, s. 22.

² Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie turystyki i sportu: przyszłe wyzwania dla Europy [w:] Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej 28.6.2005 C 157/15.

³ Ustawa o sporcie z dnia 25 czerwca 2010 r. [w:] Dz.U. nr 127 poz. 857 przypisy ogólne art. 2.1.

⁴ Z. Krawczyk, *Struktura i przeobrażenia organizacji sportowych w Polsce*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1997, t. 41, nr 1–2, s. 267 i n.; także: *Mala encyklopedia sportu*. A–K, Warszawa 1984, s. 315 i n.

⁵ P. Godlewski, *Sport wyczynowy w procesie przemian ideologicznych i społecznych w Polsce 1956–89*, Gdańsk 2015, s. 25–26.

entuzjastów, ludzi związanych z przedwojennym sportem. Po kilkuletniej przerwie z pasją organizowali oni imprezy sportowe, odtwarzali kluby sportowe. Zwykle odbywało się to poza kontrolą władz państwa⁶, gdyż władze za pierwszoplanowe w odbudowie kraju przyjęły zadania ekonomiczne i polityczne, sprawy sportu były sprawami drugorzędnymi. W 1945 roku dwie wiodące wówczas partie, Polska Partia Robotnicza (PPR) i Polska Partia Socjalistyczna (PPS) nie miały precyzyjnie ukształtowanych poglądów na model kultury fizycznej w Polsce, PPR zamierzała wykorzystać wzorce radzieckie⁷. Koncepcja PPS bardziej odpowiadała ówczesnym realiom Polski Ludowej. Zrywała bowiem z przedwojennym, „sanacyjnym” modelem organizacyjnym kultury fizycznej⁸. W rezultacie w 1947 roku władze partii i państwa zdecydowały o likwidacji struktur organizacyjnych Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”⁹, niszczone wszelkie ślady nawiązujące do polskiego, przedwojennego, tradycyjnego ruchu sportowego. Natomiast wprowadzony model organizacyjny wyraźnie nawiązujący do radzieckiej jednolitej struktury organizacyjnej uniemożliwiał rejestrację i funkcjonowanie jakichkolwiek innych klubów sportowych¹⁰. Zapewniał więc władzom partii i państwa sprawowanie pełnej kontroli nad tzw. ruchem sportowym¹¹. Podsumowując, w latach 1949–1956 przeprowadzono wzmożoną stalinizację sportu w Polsce. Bezkrytycznie przyjęto radziecki model zarządzania kulturą fizyczną i sportem, odcinając się zarazem od polskich tradycji. Nowy model organizacyjny sportu miał stworzyć warunki do efektywnego wykorzystania tego sektora życia w oddziaływaniu na szerokie „masy”¹². Po drugiej wojnie światowej kultura fizyczna w Polsce stała się niewątpliwie instrumentem służącym umacnianiu pozycji władzy komunistów w społeczeństwie. Hasła umasowienia sportu symbolizowały przemiany, jakie miały się dokonać w kraju, w którym rządy „przechodziły w ręce ludu pracującego miast i wsi”¹³. Uwarunkowania polityczne w znaczący sposób kształtują życie społeczne, w tym także ruch sportowy, w przedstawionym okresie wpływy polityczne w tym zakresie były szczególnie widoczne. Omawiany teren należy do historycznego obszaru Pomorza Wschodniego, Żuław Wiślanych oraz Powiśla. Strefa ta, w stosunku do całego kraju, była bardzo zróżnicowana między innymi pod względem etnograficznym, na przestrzeni wieków uległa licznym przeobrażeniom. Do 1945 roku obywatele

⁶ L. Gondek, *Kultura fizyczna w Polsce 1944–1984*, Gdańsk 1986, s. 11.

⁷ H. Świda-Ziemba, *Młodzież PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2010, s. 68.

⁸ P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Poznań 2006, s. 75.

⁹ A. Pasko, *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Kraków 2012, s. 64.

¹⁰ A. Gutkowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej w Polsce Ludowej w latach 1944–1956. Zarys*, Warszawa 1965, s. 63.

¹¹ A. Pasko, dz. cyt., s. 74.

¹² Tamże, s. 144.

¹³ M. Ordyłowski, L. Szymański, *Polityczne aspekty rozwoju wychowania fizycznego i sportu w Europie w XIX i XX wieku*, [w:] *Physical Education and Sport in the Partitions and The Second Republic*, Ed. by L. Nowak, Gorzów Wlkp. 2010, s. 60.

narodowości polskiej stanowili mniejszość¹⁴. Proporcje te uległy zmianie na korzyść Polaków po zakończeniu II wojny światowej (kiedy odnotowano napływ osadników, pochodzących głównie z Warszawy, Wilna i obszarów rozciągających się na wschód od Bugu, połączony z wysiedlaniem ludności niemieckojęzycznej)¹⁵. Odbudowa struktur kultury fizycznej na Pomorzu przebiegała inaczej niż na pozostałych terenach kraju. Przyczyniło się do tego kilka czynników, m.in. przemiany gospodarcze, społeczne, demograficzne zachodzące po zakończeniu działań wojennych, które były ściśle związane z procesem zasiedlenia i zagospodarowania Ziem Odzyskanych. Sport na tym terenie był czymś więcej niż tylko rywalizacją czy „zabawą dla ducha i ciała”. Oprócz manifestowania polskości służył także integrowaniu osiadłej ludności. Dotyczyło to nie tylko zawodników rywalizujących ze sobą, ale też kibiców obserwujących wydarzenia sportowe¹⁶.

Od pierwszych dni po wyzwoleniu grupy działania skierowane na teren województwa gdańskiego, obok zadań związanych z ustanowieniem porządku społecznego, przystąpiły do organizacji ruchu sportowego, najpierw w Trójmieście, a następnie w miastach powiatowych¹⁷.

Wprawdzie brakowało instytucji zajmujących się ukierunkowanym rozwojem sportu masowego, jednak konieczność instytucjonalnego zorganizowania sportu masowego wystąpiła w późniejszym okresie, wówczas gdy zostały zabezpieczone podstawowe warunki życiowe mieszkańców¹⁸. Sport przez swoją masowość stał się zjawiskiem społecznym¹⁹, kształtował postawy młodzieży, jak i osób dojrzałych. Był doskonałym sposobem dotarcia do każdej grupy społecznej i pozyskiwania nowych partyjnych członków. Kluby i koła sportowe były nie tylko ośrodkami kultury fizycznej, lecz także elementem integrującym społeczność. Dodatkowo dzięki stałej migracji ludności pojawiły się nowe inicjatywy organizacyjne, wychowawcze²⁰, czynnik ludzki miał decydujący wpływ na kształtowanie procesu tworzenia ruchu sportowego w województwie gdańskim.

Należy jednak pamiętać, że zadaniem sportu w okresie PRL było inicjowanie mas do pożądanych dla władzy działań społecznych, za pomocą kierownictwa politycznego partia sterowała podległą administracją sportu²¹, sport w interesie społecznym i narodowym miał osiągnąć wysoki stopień powszechności i rozwoju.

¹⁴ A. Tomiak, *Rozwój turystyki w Trójmieście w latach 1945–1989*. Praca doktorska, ZWKF Gorzów Wlkp. 2014, s. 50.

¹⁵ B. Waade, *Z dziejów zorganizowanego sportu pływackiego w Sopocie 1902–2002*, [w:] W. Moska (red.), *Z dziejów sportu w Sopocie*, Sopot 2005, s. 102.

¹⁶ A. Pasko, dz. cyt., s. 35.

¹⁷ L. Stefanowicz, *Powstanie i rozwój sportu wiejskiego w województwie gdańskim*, [w:] Z. Pawluczuk (red.), *40-lecie kultury fizycznej w Polsce*, Gdańsk 1987, s. 65.

¹⁸ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji gdańskiej w latach 1945–1980. Trendy rozwojowe. Materiały źródłowe do badań*, Gdańsk 2009, s. 68.

¹⁹ J. Gebert, *Z gdańskich boisk i stadionów*, Gdańsk 1970, s. 5.

²⁰ Tamże, s. 7.

²¹ P. Godlewski, *Sport wyczynowy...*, s. 25.

Omawiając powstanie i organizację kultury fizycznej w województwie gdańskim, należy wyróżnić dwa etapy. Pierwszy, czyli bezpośredni okres powojenny do 1946 roku, którego cechą charakterystyczną było zorganizowanie instytucji zajmujących się rozwojem kultury fizycznej o zasięgu terytorialnym. Drugi etap to powstanie organów państwowych mających za zadanie skoordynowanie i ukierunkowanie działalności sportowej²².

Od 1949 roku następował w województwie gdańskim powolny wzrost zasięgu organizacyjnego sportu wyczynowego i masowego. W sporcie masowym uczestniczyli przede wszystkim mieszkańcy, w imprezach organizowanych przez kluby, związki sportowe i Wojewódzką Radę Wychowania Fizycznego i Przyśposobienia Wojskowego (WRWEiPW)²³. Jednak sport masowy nie był priorytetem w działalności organów państwowych w zakresie rozwoju ruchu sportowego, o czym świadczyły m.in. niskie nakłady finansowe na upowszechnianie tego rodzaju aktywności. Dla przykładu, w 1949 roku na umasowienie sportu w województwie gdańskim przeznaczono 1 mln złotych²⁴. Była to niewielka kwota, niezaspokajająca elementarnych potrzeb rozwijającego się ruchu sportowego. W związku z taką sytuacją Dyrektor WUWFiPW w Gdańsku zmuszony był wystąpić do Urzędu Wojewódzkiego o nienakładanie podatków na organizację imprez sportowych²⁵.

Przewodniczący WKKFiT w Gdańsku, Bolesław Dymel sytuację ruchu sportowego w latach 50. przedstawił następująco:

[...] W latach 1950–1956 wysoko był notowany udział młodzieży gdańskiej w masowych biegach narodowych i marszach jesiennych, a od 1960 roku w ogólnopolskim współzawodnictwie spartakiadowym Gdańsk znajduje się w ścisłej czołówce najlepszych województw w kraju. Zadowalający był także stan posiadania klubów i podstawowych ogniw kultury fizycznej: 76 klubów sportowych, 690 kół, zrzeszenia LZS, 590 Szkolnych Kół Sportowych oraz 390 ognisk TKKF zrzeszało ogółem 160 tysięcy członków²⁶.

Pomimo tej optymistycznej opinii na podstawie analizy stanu kultury fizycznej przeprowadzonej pod koniec 1956 roku stwierdzono, że biurokratyczny centralizm spowodował upadek masowego sportu, z powodu utraty działaczy oraz braku młodzieży w klubach sportowych. Przyjęcie zasady reprezentacyjności sportu jako naczelnej zasady wartościowania kultury fizycznej stało się przyczyną akcyjności, defilad i festiwali mających doraźne cele. Był to sposób upowszechniania kultury fizycznej przez organizacje sportowe²⁷. Przyjęty sposób popularyzowania ruchu sportowego degradował jego atrakcyjność, uniemożliwiał wykorzystanie atrybutów, jakie posiada sport zarówno wyczynowy, jak i masowy.

²² J. Gebert, dz. cyt., s. 15.

²³ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 54.

²⁴ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), sygn. 1164/2013, Uchwała nr. 14/49, pkt. VIII.

²⁵ Tamże.

²⁶ J. Gebert, dz. cyt., s. 7.

²⁷ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 55.

Całokształtem działalności w zakresie kultury fizycznej zajmował się Wojewódzki Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki, koordynujący zadania w podległych jednostkach organizacyjnych w Gdańsku, Gdyni i Sopocie. Pierwszoplanową rolę w upowszechnianiu kultury fizycznej odegrało Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej, skupiające w swych szeregach zwolenników ćwiczeń fizycznych z zakładów pracy, klubów, okręgowych związków sportowych i ośrodków wychowania fizycznego, które w głównej mierze odpowiadały za pracę z młodzieżą. Kolejne organizacje prowadzące działalność w zakresie upowszechniania sportu masowego to: Wojewódzki Ośrodek Wychowania Fizycznego, Wojewódzki Ośrodek Sportu, Turystyki i Wypoczynku pod nazwą Balt-Tourist, mający swe odpowiedniki na niższym szczeblu organizacyjnym, Miejskie Ośrodki Sportu, Turystyki i Wypoczynku w Gdańsku, Gdyni i Sopocie, będące najczęściej organizatorami wypoczynku sobotnio-niedzielnego oraz Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze²⁸.

Od 1957 roku działania w zakresie popularyzacji sportu masowego prowadziło Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej. Funkcjonowało poprzez działalność ognisk statutowych i zakładowych. Za wzorcowy uznano ośrodek TKKF we Wrzeszczu. W celu usprawnienia działalności ognisk powołano w 1969 roku zarządy miejskie TKKF w Gdańsku i w Gdyni, miało to na celu zwiększenie kontaktu z zakładami pracy i związkami zawodowymi²⁹. Kierowane przez PZPR związki zawodowe stały się protektorem kultury fizycznej. Miały być składową awansu społecznego, stwarzać przekonanie o równym dostępie do dóbr również kultury fizycznej w formie czynnej lub biernej, to między innymi, kultura fizyczna transportowana przez związki miała wiązać szerokie rzesze ludności wielkomiejskiej, małomiasteczkowej i wiejskiej z władzą ludową³⁰.

W wyniku rozwoju organizacyjnego i działalności szkoleniowej TKKF następowało stopniowe upowszechnianie wielu form ruchowych kultury fizycznej, w szczególności nastąpił wzrost liczby imprez masowych. Wśród przeprowadzonych imprez w latach 1962–1964 należy wymienić np. zloty w Starogardzie i w Malborku z udziałem 15 539 osób. Poza tym organizowano obozy stałe, obozy wędrowne i imprezy turystyczne, w Pucku zorganizowano obozy centralne dla matek z dziećmi, na Polance Redłowskiej w Gdyni odbyły się ogólnopolskie obozy dla rodzin, w Wieżycy organizowano kuligi oraz zawody saneczkowe i narciarskie. W ośrodkach wypoczynkowych organizowano punkty nauki pływania³¹. TKKF było również organizatorem imprez biegowych, między innymi biegów narodowych, jantarowych, biegów do morza³².

Rozpowszechniano ideę ćwiczeń w czasie przerw w pracy. Największą trudnością w popularyzowaniu ćwiczeń ruchowych w zakładach pracy był brak ze-

²⁸ Tamże, s. 55–56.

²⁹ Tamże, s. 56.

³⁰ A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną...*, s. 21.

³¹ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 57.

³² „Dziennik Bałtycki” 8.10.1997 r. nr 251, s. 5.

stawów odpowiednich ćwiczeń dostosowanych do specyfiki wykonywanych prac zawodowych oraz brak instruktorów prowadzących zajęcia, dlatego w 1970 roku powstała koncepcja powołania Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego Ćwiczeń Rekreacyjnych³³. Jednak polityka państwa w zakresie popularyzowania aktywności masowej nie obejmowała w jednakowym stopniu każdej grupy społecznej. Z jednej strony zachęcano do uczestnictwa w ćwiczeniach ruchowych w zakładach pracy, z drugiej zaś zaniedbano uczestnictwo dzieci i młodzieży w ruchu sportowym. Odnotowano brak zainteresowania państwa rozwojem wychowania fizycznego w szkołach. Wprawdzie rozwój szkolnych klubów sportowych i ruch spartakiadowy doprowadził do pojawienia się wielu wybitnych sportowców, ale nie zwiększył zaangażowania młodzieży i dzieci w działalność sportową³⁴. W latach 1961–1970 zostały utworzone 104 ogniska i liczba członków zwiększyła się o 306,3%. Dane te stawiały wówczas gdański TKKF na trzecim miejscu w Polsce, wśród pięciu miast wydzielonych, po Warszawie i Łodzi³⁵.

Istotną rolę w strukturze organizacyjnej kultury fizycznej spełniał również Wojewódzki Ośrodek Wychowania Fizycznego, który koordynował pracami Miejskich Komitetów Kultury Fizycznej w zakresie sportu masowego. Do zadań Ośrodka należało także sporządzanie regulaminów, prowadzenie ewidencji i kursów szkoleniowych dla kadry instruktorsko-trenerskiej, prowadzenie młodzieżowych grup specjalistycznych, czyli popularyzacja kultury fizycznej. Podstawową komórką organizacyjną Miejskich Komitetów Kultury Fizycznej były Ośrodki Wychowania Fizycznego w Gdańsku, Gdyni i Sopocie zajmujące się bezpośrednio upowszechnianiem kultury fizycznej³⁶. Jedną z najpopularniejszych form działalności Ośrodków były tzw. akcje letnie i zimowe. Ośrodki dysponowały bazą noclegową, miejscami na kempingach i polach biwakowych oraz własnym budżetem. Podczas tzw. akcji letnich popularyzowano naukę pływania, patronował temu Wojewódzki Komitet Upowszechniania Pływania (WKUP), funkcjonujący przy ośrodkach wychowania fizycznego. WKUP starał się doprowadzić do pełnego wykorzystania basenów i kąpielisk w Gdańsku, koordynował sprawność działań administracji Miejskich Komitetów Upowszechniania Pływania, patronował celowości budowy małych basenów głównie przy zespołach szkół³⁷. Kolejną organizacją prowadzącą działalność na rzecz sportu masowego to Wojewódzki Ośrodek Sportu, Turystyki i Wypoczynku „Balt-tourist”. Był to zakład budżetowy z własnym transportem, powołany w celu utrzymania i konserwacji ogólnodostępnej bazy turystycznej oraz organizacji wypoczynku sobotnio-niedzielnego i świątecznego na terenie całego województwa. Posiadał również wy-

³³ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 57.

³⁴ Tamże, s. 57.

³⁵ G. Gawlak-Kica, *Kultura fizyczna m. Poznania w oparciu o dane badawcze AWF w Poznaniu*, Poznań 1978, s. 294.

³⁶ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 61.

³⁷ Tamże, s. 61.

specjalizowaną komórkę informacyjną o nazwie Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej (WOIT), która została powołana dla zapewnienia przede wszystkim rzetelnej informacji. W 1970 r. WOIT wydał 17 pozycji zwartych o łącznym nakładzie 171 500 egzemplarzy³⁸.

Omawiając proces tworzenia sportu masowego, należy podkreślić w tym zakresie rolę Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK). W 1955 roku odbył się nadzwyczajny zjazd oddziału PTTK Gdańsk – Gdynia – Sopot, na którym powołano wspólny oddział PTTK „Trójmiasto”³⁹. Jednak rozwój ogniw organizacyjnych nastąpił w okresie późniejszym, na co m.in. wpływ miały uroczystości związane z obchodami XXV-lecia wyzwolenia Wybrzeża i powrotu Ziem Zachodnich i Północnych do macierzy. Zwiększono wówczas dotacje państwowe. Analiza poszczególnych rodzajów turystyki kwalifikowanej wykazała, że największą popularnością wśród młodzieży i dorosłych cieszyły się wycieczki piesze, m.in. marsze jesienne. Niewielu zwolenników znalazły wycieczki wodne, było to nietypowe zjawisko, bowiem tereny województwa obfitują w akweny umożliwiające uprawianie sportów wodnych⁴⁰.

W zakresie rozwoju sportu masowego i turystyki w Trójmieście należy wyodrębnić cztery kierunki. Pierwszy to systematyczny wzrost liczby ognisk, członków i ćwiczących w TKKF, drugi to zanikanie w zakładach pracy dziesięciominutowych ćwiczeń gimnastyczno-rekreacyjnych, trzeci wykazywał stały rozwój turystyki, a czwarty to ustawiczne zmiany w strukturze organizacyjnej TKKF.

W wyniku realizacji wytycznych na szczeblu państwowym w latach 1960–1980 w województwie gdańskim najbardziej dynamicznie rozwijały się ogniska zakładowe⁴¹. Sport w zakładach pracy ugruntował swoją pozycję i był formą spędzania czasu wolnego. Było to efektem zalecanego ogólnie organizowania imprez osiedlowych, dzielnicowych, masowych, z okazji uczczenia 1000-lecia państwa polskiego i XXV-lecia powrotu Gdańska i Ziem Zachodnich do macierzy⁴².

Zakończenie

Okres PRL-u negatywnie wpłynął na wiele dziedzin życia społecznego w tym również na kształtowanie ruchu sportowego. Był to czas zakłamania propagandowego, jak pisze Piotr Godlewski: „[...] W latach 1944–1989 [...] w Polsce

³⁸ Sprawozdanie z wykonania planu gospodarczego i budżetu zbiorczego woj. gdańskiego w 1970 r., Gdańsk 1971, nr 12–14.

³⁹ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 62.

⁴⁰ Sprawozdania z wykonania planu i budżetu zbiorczego woj. gdańskiego za rok 1969, Gdańsk 1969, s. 1.

⁴¹ Z. Szot, *Rozwój kultury fizycznej w Gdańsku w latach 1945–1949 na tle przemian społeczno-gospodarczych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego w Gdańsku” 1983, nr 7, s. 27.

⁴² Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 69.

sport był w służbie polityki państwa totalitarnego”⁴³. Ruch sportowy kształtował się pod wpływem dwóch czynników, państwowego i społecznego, których integrację gwarantowało upolitycznienie zarządzania w tych dwóch obszarach.

Istotny wpływ na kształtowanie sportu masowego miały zmiany w strukturze organizacyjnej. W okresie powojennym zadania tworzenia sportu masowego realizowały kluby, związki sportowe i szkoły wychowania fizycznego. Od 1957 roku organizacją tej formy sportu zajęło się Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej, a także Ośrodki Wychowania Fizycznego w Gdańsku, Gdyni i Sopocie. W latach 1961–1975 wprowadzono kolejne zmiany w strukturze organizacyjnej, w wyniku której powstały Wojewódzki Ośrodek Sportu, Turystyki i Wypoczynku „Balt-Tourist” oraz Miejskich Ośrodków Sportu, Turystyki i Wypoczynku.

W 1969 roku powołano Zarządy Miejskie TKKF w Gdańsku i Gdyni, rok później powstał Wojewódzki Ośrodek Metodyczny Ćwiczeń Rekreacyjnych. W 1975 roku nastąpiła reorganizacja, wprowadzono dwustopniowy system zarządzania TKKF. Utworzono wówczas sześć stref, Trójmiasto należało do pierwszej strefy, a pozostałe miejscowości stanowiły tzw. drugą strefę. Zakładano, że w ten sposób ćwiczeniami fizycznymi zostanie objęta większa liczba mieszkańców.

Władze miejskie Gdańska, Gdyni i Sopotu, realizując wytyczne przez KC PZPR kierunki działalności w zakresie popularyzacji kultury fizycznej przede wszystkim dbały o utrzymanie istniejącej liczby ognisk TKKF. W efekcie tych działań odnotowano zauważalny wzrost liczby członków w latach 1964–1970, tempo to zmniejszyło się w latach 1971–1980. W znacznym stopniu przyczyniała się do tego sytuacja społeczno-polityczna zmieniająca się w kolejnych latach, jak pisał Piotr Godlewski:

[...] Ruch społeczny 1980/1981 roku, zmierzający do reformy państwa, w tym do demokratycznych przemian w sporcie nie przyniósł spodziewanych rezultatów, gdyż został zdławiony przez wprowadzenie stanu wojennego. Okres ten był dla sportu trudny i spowodował istotny regres; lata 1983–1989 to końcowy okres socjalizmu realnego w sporcie. Uwarunkowania społeczno-polityczne, gospodarcze w latach 1983–1989 nie sprzyjały reformom w sporcie. Był to okres walki o przetrwanie i poniesienie jak najmniejszych strat, a liczne próby władz państwowych poprawy sytuacji w tych dziedzinach miały przede wszystkim charakter formalny, związany z celami ideowo politycznymi i nie dały spodziewanych rezultatów⁴⁴.

Należy podkreślić, że w okresie PRL sport masowy w znacznym stopniu był fikcją, wraz z postępującą ideologizacją kultury fizycznej, opartą na wzorcu radzieckim, realizowane formy aktywności miały na celu wytworzenie w Polakach poczucia, że władza ludowa troszczy się o zdrowie i formę swoich obywateli. Jednak główna uwaga państwa była zwrócona na rozwój sportu wyczynowego,

⁴³ P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, AWF, Poznań 2006, s. 189.

⁴⁴ P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 7.

który traktowano jako „wizytówkę PRL”, był on bowiem między innymi narzędziem konfrontacji międzynarodowej.

Takie tendencje trwały praktycznie do 1989 roku, obrady okrągłego stołu w pewnym zakresie dotyczyły spraw kultury fizycznej, szczególnie prace tzw. Podzespołu ds. Młodzieży, jednak sprawy kultury fizycznej wiązano głównie ze sprawami młodzieży i nie były one priorytetowe w nowych realiach politycznych, a sport masowy praktycznie przestał istnieć⁴⁵.

Termin „sport masowy” był wytworem okresu PRL, ten zakres aktywności miał za zadanie wytwarzać w społeczeństwie poczucie równości i równorzędnej dostępności do aktywności ruchowej tzw. dóbr kultury fizycznej, którą zabezpieczało państwo. Dla państwa natomiast był to sposób manipulacji, kontroli i podporządkowania społeczeństwa.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że z pewnością sport masowy został wykorzystany do manipulacji politycznych jednak jednocześnie posiadał aspekty pozytywne, był formą aktywnego spędzania czasu wolnego, możliwością wspólnych działań rodzinnych, integracji społeczności m.in. lokalnych, zakładowych. Natomiast inicjatywy z zakresu turystyki umożliwiały poznanie okolicznych atrakcji przyrodniczych, kulturalnych i historycznych.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Gdańsku:

Zespół akt 1164. Urząd Wojewódzki w Gdańsku 1945–1950

II. Źródła drukowane

Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r. o utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego.

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie turystyki i sportu: przyszłe wyzwania dla Europy.

Ustawa z dnia 25 lutego 1948 r. *o powszechnym obowiązku przysposobieni zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży i organizacji spraw kultury fizycznej i sportu.*

Ustawa z dnia 25 czerwca 2010 r. *o sporcie.*

III. Prasa

„Dziennik Bałtycki” 1997

⁴⁵ T. Dubrawski, *Miejsce kultury fizycznej w systemie prawa obowiązującym w Polsce od 1989 roku*, [w:] L. Nowak, P. Pieczyński, R. Urban (red.), *Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w Trzeciej Rzeczypospolitej*, t. 10 (2), Gorzów Wlkp. 2012, s. 57.

B. Literatura

I. Publikacje

- Chelmecki M., *Menadżer w polskim związku sportowym. Studium zawodu*, Warszawa 2017.
- Dubrawski T., *Miejsce kultury fizycznej w systemie prawa obowiązującym w Polsce od 1989 roku*, [w:] Nowak L., Pieczyński P., Urban R. (red.), *Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w Trzeciej Rzeczypospolitej*, t. 10 (2), Gorzów Wlkp. 2012, s. 53–67.
- Dziubiński Z., *Polityka i sport: antynomie i konwergencje*, [w:] Dziubiński Z., Jankowski K.W. (red.), *Kultura fizyczna a polityka*, Warszawa 2014, s. 15–43.
- Gawlak-Kica G., *Kultura fizyczna m. Poznania w oparciu o dane badawcze AWF w Poznaniu*, Poznań 1978.
- Gebert J., *Z gdańskich boisk i stadionów*, Gdańsk 1970.
- Godlewski P., *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Poznań 2006.
- Godlewski P., *Sport wyczynowy w procesie przemian ideologicznych i społecznych w Polsce 1956–89*, Gdańsk 2015.
- Gondek L., *Kultura fizyczna w Polsce 1944–1984*, Gdańsk 1986.
- Gutkowski A., *Drogi rozwoju kultury fizycznej w Polsce Ludowej w latach 1944–1956*. Zarys, Warszawa 1965.
- Krawczyk Z., *Struktura i przeobrażenia organizacji sportowych w Polsce*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1997, t. 41, nr 1–2.
- Mała encyklopedia sportu*. A–K, Warszawa 1984.
- Nowakowski A., *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001*, Rzeszów 2005.
- Ordyłowski M., Szymański L., *Polityczne aspekty rozwoju wychowania fizycznego i sportu w Europie w XIX i XX wieku*, [w:] Nowak L. (ed.), *Physical Education and Sport in the Partitions and The Second Republic*, Gorzów Wlkp. 2010, s. 45–64.
- Pasko A., *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Kraków 2012.
- Stefanowicz L., *Powstanie i rozwój sportu wiejskiego w województwie gdańskim*, [w:] Pawluczuk Z. (red.), *40-lecie kultury fizycznej w Polsce*, Gdańsk 1987, s. 65–80.
- Świda-Ziemba H., *Młodzież PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2010.
- Szot Z., *Rozwój kultury fizycznej w Gdańsku w latach 1945–1949 na tle przemian społeczno-gospodarczych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego w Gdańsku” 1983, nr 7, s. 6–134.
- Szot Z., *Kultura fizyczna w aglomeracji gdańskiej w latach 1945–1980. Trendy rozwojowe. Materiały źródłowe do badań*, Gdańsk 2009.

Waade B., *Z dziejów zorganizowanego sportu pływackiego w Sopocie 1902–2002*, [w:] Moska W. (red.), *Z dziejów sportu w Sopocie*, Sopot 2005, s. 102–163.

Wroczyński R., *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 1979.

II. Prace niepublikowane

Tomiak A., *Rozwój turystyki w Trójmieście w latach 1945–1989*. Praca doktorska, ZWKF Gorzów Wlkp. 2014.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*.
